

Α' ΜΕΡΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

ΓΕΝΙΚΩΣ ΠΕΡΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ

Ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐπιστῆμη σχετίζεται γενικῶς πρὸς τὴν νόησιν καὶ ἀποτελεῖ τὴν πλέον μεθοδικὴν καὶ συστηματικὴν ἐπιδίωξιν διὰ τὴν πλήρη καὶ ἀκριβῆ κατανόησιν τῆς οὐσίας καὶ τοῦ σκοποῦ παντὸς ἀντικειμένου ὡς καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Μάλιστα ὡς τελικὸς σκοπὸς τῆς ἐρμηνευτικῆς θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ προσδιορισμὸς τῆς ὀρθῆς σχέσεως τοῦ ἐρμηνευομένου ἀντικειμένου μετὰ τοῦ ἐρμηνευτοῦ¹.

Τὸ ἔργον τοῦτο, βεβαίως, δὲν εἶναι εὐκόλον εἰς πάντα ἄνθρωπον, διὰ τοῦτο καὶ ἀπαιτοῦνται πρὸς ἐπιτυχίαν του ἐξαιρετικαὶ ἰκανότητες καὶ εἰδικαὶ γνώσεις δι' ἕκαστον πρὸς ἐρμηνείαν ἀντικείμενον. Εἰδικῶς διὰ τὸν ἐρμηνευτὴν τῶν Ἁγ. Γραφῶν, αἵτινες, ὡς γνωστὸν, περιέχουν τὴν ὑπερφυσικὴν καὶ θεῖαν Ἀποκάλυψιν, ἀπαιτοῦνται εἰδικαὶ γνώσεις τόσον τῆς γλώσσης ὅσον καὶ τῆς ἱστορίας μετὰ τοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος αὐτῶν². Ἀπαραίτητος ὁμως προϋπόθεσις πρὸς τοῦτο εἶναι κυρίως ἡ ἐσωτερικὴ συγκένεια καὶ ψυχικὴ χάρις, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς βαθείας πίστεως αὐτοῦ, δηλ. ἀπαιτεῖται ἀπὸ τὸν ἐρμηνευτὴν τῶν Γραφῶν πνευματικότης ἀνάλογος πρὸς τὸ πνευματικὸν περιεχόμενον τῶν Γραφῶν. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ καλύτερον δι' αὐτὸν ἐὰν ἔχη ὑπ' ὄψιν του πρὸ παντὸς τὸ ἐρμηνευτικὸν ἔργον τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστὸν, φέρει χαρακτῆρα ἐκκλησιαστικόν.

Κατὰ ταῦτα, λοιπόν, προκειμένου περὶ τῆς φιλολογικῆς καὶ θεολογικῆς ἐρμηνείας τῶν γραπτῶν μνημείων, τῶν ὁποίων, ὡς ἤδη ἐλέχθη, τὸ περιεχόμενον τῶν εἶναι ὁ ἐξ Ἀποκαλύψεως Λόγος τοῦ Θεοῦ, δέον ταῦτα νὰ ἀντιμετωπίζωνται κατὰ τρόπον ἐντελῶς διαφορετικὸν τῶν ἄλλων γραπτῶν κειμένων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου. Χρῆζουν ἰδιαιτέρας προσοχῆς. Αἱ Ἁγ. Γραφαί, ὡς γνωστὸν, ἀποτελοῦν τὴν θεόπνευστον καὶ μόνην αὐθεντικὴν καταγραφὴν καὶ ἐρμηνείαν τῆς θείας Ἀποκαλύψεως πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώ-

---

1. Βλ. *Σιώτου Μ.*, Χαρακτῆρ τῆς ἐρμηνευτικῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, «Γρ. Παλαμᾶ» 36 (1953).

2. Βλ. *Dobschutz Ern.*, *Yon Auslegen des Neuen Testaments (Drei Reden)*, Cotti-gen 1927, σ. 50-51.

πων. Αὕτη ἡ Ἀποκάλυψις, ὅμως, προηγήθη τῆς καταγραφῆς τούτων. Ἄλλ' ἡ καταγραφή τῶν Γραφῶν ὑπεγορεύθη ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις μάλιστα προηγήθη αὐτῶν καὶ ἐπὶ πλέον ἠγγυήθη τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ περιεχομένου των³. Οὕτως αἱ Γραφαὶ φέρουν καὶ ἐκκλησιαστικὸν χαρακτήρα, ὅστις προδίδει εἰς τὴν ἐρμηνείαν των διπλὴν ἀξίαν, θεωρητικὴν καὶ πρακτικὴν.

I. Ἡ Ἑρμηνευτικὴ καὶ ἡ Κριτικὴ τοῦ κειμένου⁴

Ἄλλ' ἡ ἐρμηνευτικὴ ἐνῶ εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθῆ τελείως ἀπὸ τὴν λεγομένην «φιλολογικὴν κριτικὴν» συνδέεται ὅμως στενῶς μὲ τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου⁵. Καὶ τοῦτο διότι ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου βοηθεῖ τὴν ἐρμηνευτικὴν διὰ νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸ ἔργον της. Ἄλλωστε ἀμφότεροι ἀνήκουν εἰς τὴν γενικωτέραν της ἐννοίαν καὶ ἀποτελοῦν τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τῶν ὁποίων ὁ φιλόλογος ἀναγιγνώσκει τὰ κείμενα⁶.

Σχετικῶς πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφὴν ἡ κριτικὴ τοῦ κειμένου ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον τμήμα τῆς ἐρμηνευτικῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς πρωταρχικῆς μορφῆς τοῦ κειμένου κυρίως διὰ τῆς γραπτῆς παραδόσεως. Ὃπου τοῦτο δὲν ἐπιτυγχάνεται τότε καταβάλλεται προσπάθεια διὰ τὴν ἀνεύρεσιν, μεταξύ τῶν πολλῶν διατηρουμένων παραλλαγῶν, τῆς παλαιότερας ἢ τουλάχιστον ἐκείνης, ἥτις πλησιάζει περισσότερον τὴν ἀρχέτυπον μορφήν τοῦ κειμένου. Κατὰ ταῦτα ἡ κριτικὴ ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν τῆς ἐρμηνείας τοῦ κειμένου τῶν Γραφῶν, ἔχουσα πρὸς τοῦτο βοηθὸν πάλιν τὴν ἐρμηνευτικὴν, ὅσάκις δὲν παρέχεται ἀπὸ ἀλλοῦ ἀπάντησις ἢ ἀφορμὴ τις πρὸς τοῦτο.

-
3. Βλ. *Σιώτου Μ.*, Οἱ Τρεῖς Ἱεράρχαι ὡς ἐρμηνευταὶ τῆς Ἀγίας Γραφῆς, ἐν Ἀθήναις 1963, σ. 19. *Τοῦ αὐτοῦ*, «Ἑρμηνεία» Θ Η Ε, τ. 5ος, στ. 848 ἐ. Βλ. καὶ *Ἀντωνιάδου Ε.*, Αἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ὀρθόδοξοι ἐρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ καὶ μέθοδοι καὶ αἱ θεολογικαὶ προϋποθέσεις, ἐν Ἀθήναις 1937, σ. 167 ἐ., *Ἀντωνιάδου Β.*, Ἐγχειρίδιον Ἱερῶς Ἑρμηνευτικῆς, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1921, σ. 125 ἐ. καὶ *Κρικῶνη Χρ.* Ἡ Ἐκκλησία αὐθεντικὸς ἐρμηνευτὴς τῆς ἐν Χριστῷ Θείας Ἀποκαλύψεως, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 59-61.
  4. *Σιώτου Μ.*, Εἰσαγωγή εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης, Θεσσαλονίκη 1951, σ. 9-15 ἐ, βλ. καὶ *Βέλλα Β.*, Κριτικὴ τῆς Βίβλου καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Αὐθεντία, ΕΕΘΣΠΑ, Ἀθῆναι (1936-1937) 150-160.
  5. Βλ. *Στεφανίδου Β.*, Ἀρχαὶ τῆς κριτικῆς τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης «Θεολογία» 2 (1924) 226-254. Ἐπίσης *Βέλλα Β.*, Κριτικὴ τῆς Βίβλου καὶ Ἐκκλησιαστικὴ Αὐθεντία, Ἀθῆναι 1937, σ. 136-137, *Σιώτου Μ.* Εἰσαγωγή εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης, σ. 14 καὶ *Ζήση Θ.*, Αἱ ἐρμηνευτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀνάτυπο, ἐόρτιου τόμου 1600ῆς ἐπετείου Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη 1981.
  6. Βλ. *Birt Theod.*, Kritik und Hermeneutik nebst Abriss des Antiken Buchwesens, München 1913, σ. 1 ἐ.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ὑπῆρξαν τόσαι πολλαὶ παραλλαγαὶ εἰς τὰ χρησιμοποιούμενα ἀντίγραφα τῶν χειρογράφων, ὥστε παρέστη ἀνάγκη ἀποκαταστάσεως τῶν κειμένων καὶ ἀναθεωρήσεως τούτων, ἄλλης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Συρίας, ἄλλης εἰς τὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἄλλης εἰς τὴν τῆς Παλαιστίνης. Περί τῶν ἀναθεωρήσεων τούτων γνωρίζομεν ἕκ τινος μαρτυρίας τοῦ Ἱερωνύμου⁷. Δι' αὐτῶν ἐπεδιώχθη νὰ ἀπομακρυνθοῦν τοῦ κειμένου ὄλαι ἐκεῖναι αἱ παραλλαγαὶ, αἰτινες ἐξένιζον εἰς αὐτό.

Τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τοὺς μελετητὰς τῶν χειρογράφων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο ἀπὸ μιᾶς πλευρᾶς εὐχερέστερον, διότι οὗτοι ἦσαν ἐγγύτερον πρὸς τὰ εἰς τὴν διάθεσίν των εὐρισκόμενα χειρόγραφα καὶ συνεπῶς ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἐκτιμήσουν καλύτερον τὴν ἀξίαν ἐνὸς ἐκάστου τούτων. Προκειμένου μάλιστα περὶ τῆς Κ.Δ. οἱ βυζαντινοὶ μελετηταὶ εἶχον τὸ πλεονέκτημα ὅτι διέθετον τὸ πρωτότυπον κείμενον. Ὅπως δὲ ποτε ὁμοῦς ἐπέτυχον πολλὰ διὰ τῆς προσπαθείας των ταύτης παρ' ὅλας τὰς παρουσιασθείσας δυσχερείας. Οὕτως ἀπὸ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἐξῆς τὸ κείμενον τῶν Γραφῶν ἐμφανίζεται, ἰδίως τῆς Κ.Δ., σταθερόν. Ἡ σταθερότης αὕτη φαίνεται ὅτι πραγματοποιεῖται εἰς τὴν Ἀνατολὴν περίπου μεταξὺ τῶν χρόνων τοῦ Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας καὶ Ὠριγένους, ἐνῶ εἰς τὴν Δύσιν μεταξὺ Τερτυλλιανοῦ καὶ Κυπριανοῦ. Διότι τότε, κυρίως, ἐμφανίζεται ἡ ἀφύπνισις τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνειδήσεως πρὸς διασφάλισιν τοῦ κειμένου.

Οὕτως ἡ κατὰ τὸν 3ον καὶ 4ον αἰῶνα μ.Χ. ἐπιτελεσθεῖσα ἐργασία ἐπὶ τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου καὶ ἐρμηνείας ὑπὸ τῶν μεγάλων πατέρων καὶ συγγραφέων τῆς Ἐκκλησίας Ὠριγένους, Λουκιανοῦ, Ἡσυχίου κ.λπ. παρουσίασε τοιαύτην ἀκμὴν, ὥστε ἡ ἀντίστοιχος ἐπὶ τῶν κλασικῶν κειμένων νὰ μὴ ἔχη ἐμφανίσει τοιαύτην μέχρι τοῦ 19ου. Ὡσάκις οἱ πατέρες ἡρμήνευον τὸ κείμενον ἤσκουν συγχρόνως καὶ κριτικὴν τούτου. Ἄλλωστε, οὐδεμία ἐρμηνευτικὴ ἐργασία τῆς πατερικῆς γραμματείας ἔγινεν ἄνευ κριτικῆς ἐπεξεργασίας τοῦ κειμένου. Βεβαίως δὲν ἐγένετο αὕτη κατὰ τὸν σύγχρονον συστηματικὸν τρόπον, ἀλλ' εἰς τὰ σημεῖα μόνον ἐκεῖνα ἔνθα κατὰ τὴν κρίσιν των ἀπῆρτετο ἀποκατάστασις. Ἄλλωστε ἐστεροῦντο τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ χειρογράφων, τὰ ὅποια διαθέτουν σήμερον οἱ εἰδικοί καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ἦσαν γνωσταὶ ἀκόμη αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων διεξάγεται σήμερον τὸ ἔργον τῆς κριτικῆς τοῦ κειμένου⁸.

7. Βλ. Ἱερωνύμου, PL 23, 450 καὶ 28, 1324 Πρβλ. Χρήστου Π., Πατέρες καὶ Θεολόγοι τοῦ Χριστιανισμοῦ, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1971, σ. 251 καὶ Φούσκα Κ., Θεηγόροι Ὀπλίται, Ἀθήναι 1975, σ. 172.

8. Βλ. Σιώτου Μ., Εἰσαγωγή εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς Κ. Διαθήκης, σ. 22-25.

II. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεμελιωταὶ τῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν

Ὁ ὅρος ἐρμηνεία, χρησιμοποιούμενος κυρίως διὰ τὴν κατανόησιν τῶν δημιουργημάτων τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀπέκτησε τὴν σημασίαν τῆς φιλολογικῆς ἐρμηνείας τούτων.

Ἡ ἐρμηνεία ὁμῶς τῶν κειμένων τῶν Γραφῶν, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενον διαφέρει οὐσιαστικῶς παντὸς ἄλλου γραπτοῦ κειμένου, διακρίνεται βασικῶς ἀπὸ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἄλλων δημιουργημάτων τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ 4ου καὶ 5ου αἰῶνος, ὅτε ἤκμασαν οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν ὑπ' αὐτῶν ἦτο ἡ ἐκκλησιαστικότης αὐτῆς. Δεδομένου μάλιστα ὅτι οὗτοι ὑπῆρξαν ἐν τε τῇ θεωρίᾳ καὶ τῇ πράξει οἱ κατ' ἐξοχὴν πνευματικοὶ ἐρμηνευταὶ τῶν Γραφῶν ἢ ἐρμηνευτικὴ ἐργασία τῶν ἦτο πρακτικῆς μάλλον ἢ θεωρητικῆς μορφῆς, ἀποβλέπουσα περισσότερον εἰς τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν καὶ ψυχικὴν ὠφέλειαν τῶν πιστῶν. Ἄλλ' ἐκάστη μορφή τούτων δὲν ἀντεστρατεύετο τὴν ἄλλην, μᾶλλον συνεπλήρου αὐτὴν καὶ ἐξέφραζεν ἐνίοτε τὴν προσωπικὴν θέσιν τοῦ ἐκάστοτε ἐρμηνευτοῦ ἢ ἀκόμη καὶ τὴν ἐποχὴν του. Συνέπεια τούτου εἶναι ὅτι ὁ προσωπικὸς χαρακτήρ τῆς ἐρμηνείας ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς προσωπικῆς πνευματικότητος τοῦ ἐρμηνευτοῦ ἐναντι τῆς πίστεως. Διὰ τοῦτο ἡ ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τῶν Γραφῶν εἶχε διαφορετικὴν ἀξίαν δι' ἕκαστον πρόσωπον ἀναλόγως πάντοτε τῆς πνευματικότητος του. Τοῦτο ὁμῶς συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν διαφόρων ἐρμηνευτικῶν σχολῶν, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐφήρμοζεν ἰδίαν μέθοδον ἐρμηνείας, ἀλληγορικὴν, ἱστοριογραμματικὴν κ.λπ.⁹

1. Ἀρχαῖοι Χρόνοι

Κυρίως ὁμῶς εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν καὶ δὴ κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα, πρῶτοι οἱ Γνωστικοὶ καὶ αἰρετικοὶ προέβησαν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν Γραφῶν, ἐπιδιώκοντες δι' αὐτῆς οὐχὶ τὴν κατανόησιν τούτων ἀλλὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἀπόψεων τῶν καὶ τῶν ἐπιδιώξεων τῶν.

Συνέπεια τούτου ἦτο νὰ καταστῇ πλέον αἰσθητὴ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἡ ἀνάγκη ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν καὶ ἐντὸς τῶν κόλπων αὐτῆς πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐμφανισθέντων αἰρετικῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐρμηνεία αὕτη παρουσιάζει κυρίως ἀπολογητικὸν καὶ ἀντιαιρετικὸν χαρακτήρα. Καὶ καθ' ὅσον διέρρεν ὁ χρόνος καὶ οἱ χριστιανοί, πιστοὶ, ἀπεμακρύνοντο ἀπὸ τῆς ζώσης παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας τοσοῦτον ἡ ἐρμηνεία τῶν Γραφῶν καθίστατο ἐπιτακτικωτέρα διὰ τοὺς νεωτέρους χριστιανούς.

9. Βλ. Σιώτου Μ., μν. ἐργ., σ. 17, 27 καὶ 43 ἐ.